

Choir and Organ 5 (1997) 4. szám

A *Choir and Organ* c. angol nyelvű brit egyházzenei folyóirat évi hat számmal jelentkezik. Tematikája meglehetősen változatos: nemcsak az organológia, az organajáték és a kórusirodalom területeiről közöl cikkeket, hanem a zenei élet más jeles eseményeiről is megemlékezik. A lap állandó rovatai is erről tanúskodnak: az „A.r.e.n.A” különböző hírek, aktualitások, kritikák gyűjtőhelye, a „Letters” olvasói leveleket közöl, az „Organo pleno” alcíme: az organatervezés és -építés művészete, a „Freshers’ column” fiatal organaművészeket, diákokat bemutató sorozat. További állandó rovatok: „Organ Gallery” (Orgonakarzat), „Cantus in choro”, „Music live” (Élőzene) és „The new wave of choral music” (Újhullám a kórusirodalomban).

A júliusi szám nagy cikksorozataiból különleges figyelmet érdemel David Ponsford *Gottfried Silbermann hangszereiről* írt tanulmánya. Az írás egy háromrészes sorozat befejező részeként jelent meg, s az orgonaépítő *freibergeri és drezdai hangszereivel* foglalkozik. Freibergben, az ezüstmányászat szászországi fővárosában, négy Silbermann-hangszer is található. A *Petrikirche* orgonája (1735) a legnagyobb kétmanuálos hangszer, melyet a mester épített. Emez és a drezdai *Sophienkirche*-ben álló hangszer organaházaikkal együtt Silbermann orgonaépítészetének utolsó szakaszát jelzik: ezeken található először olyan *Hauptwerk*, melynek alapja 16 lábas bourdon helyett 16 lábas princípál. Feltűnő továbbá az organaházak hatása a drezdai Székesegyház (korábban: *Katholische Hofkirche*, 1755) hangszerének szekrényzetére. (A *Petrikirche* orgonájának diszpozíciója: *Hauptwerk*: Prinzípal 16', Prinzípal 8', Viola da Gamba 8', Rohrflöte 8', Oktave 4', Spitzflöte 4', Quint 2 2/3', Oktave 2', Terz 1 3/5', Kornett IV, Mixtur IV, Zimbel III, Fagott 16', Trompete 8'; *Oberwerk*: Quintade 16', Prinzípal 8', Gedackt 8', Quintade 8', Oktave 4', Rohrflöte 4', Nasat 2 2/3', Oktave 2', Quint 1 1/3', Siffflöte 1', Sesquialtera, Mixtur III, Vox Humana 8'; *Ped.*: Untersatz 32', Prinzípal 16', Octavbass 8', Posaune 16', Trompete 8'.)

Egy évvel később, 1736-ban készült el a *drezdai Frauenkirche* orgonája. A 43 regiszteres, hárommanuálos orgonán hat nappal az avató után J. S. Bach is játszott. Ernst Flade beszámolója szerint ekkor hangzott el a nagy barokk szerző szájából az azóta sokat idézett mondat: „Méltán hívják önt Silbermannnak, mivel orgonáinak ezüstös hangzása és mennydörgő basszusa van.” 1944-ben az ekkorra 85 regiszteresre duzzadt és immár elektro-pneumatikus traktúrájú hangszer a templommal együtt elpusztult, azonban az orgona hangja Hans Ander-Donath archív felvételein ma is hallható. Jelenleg folyik a restaurálás, melynek célja az eredeti hangszer rekonstruálása. A hangszer 2006-ban szólal meg újra.

A drezdai bombázás áldozata lett 1945-ben a *Székesegyház* is, melynek orgonáját 1967 és 1971 között állították helyre. Ez Silbermann legnagyobb és egyben utolsó opusza (47 reg.), melyet tanítványai, Zacharias Hildebrandt, Johann Gottfried Silbermann, David Schubert, Johann Gottfried Schön és Adam Gottfried Oehme fejeztek be. (Hangképe: *Hauptwerk*: Prinzipal 16', Bordun 16', Prinzipal 8', Viola da Gamba 8', Rohrflöte 8', Oktave 4', Spitzflöte 4', Quinta 2 2/3', Oktave 2', Tertia 1 3/5', Cornett V, Mixtur IV, Zimbel III, Fagott 16', Trompeta 8'; *Oberwerk*: Quintaden 16', Prinzipal 8', Unda Maris 8' [Silbermann egyetlen fennmaradt Unda Maris-regisztere!], Gedackt 8', Quintaden 8', Oktave 4', Rohrflöte 4', Nassat 2 2/3', Oktave 2', Tertia 1 3/5', Flaschflöt 1', Echocornett V, Mixtur IV, Vox Humana 8', Schwebung; *Brustwerk*: Gedackt 8', Prinzipal 4', Rohrflöte 4', Nassat 2 2/3', Oktave 2', Quinte 1 1/3', Siffelöte 1', Sesquialtera, Mixtur III, Chalmesaux 8', *Ped.*: Untersatz 32', Prinzipalbass 16', Oktavbass 8', Oktavbass 4', Pedalmixtur VI, Posaunenbass 16', Trompetenbass 8', Clarinbass 4'. A manuálok hangterjedelme: C,D-d''', a pedálé: C,D-d'. Kopulák: Bw/Hw, Ow/Hw. Bassventil: Hw/Ped.) A továbbiakban a szerző összehasonlítja a legkorábbi Silbermann-orgonának (a freibergeri Dómnak) és a drezdai Székesegyház hangszerének hangképét, valamint Silbermannról mint clavichord- és fortepiano-építőről is megemlékezik.

Beck Laxton cikkében *egy svájci zeneszerzőt mutat be, Carl Rütti-t*. A komponista a Brompton Oratory kórusának énekétől inspirálva kezdett el vokális zenét szerezni. Az első opusz Rilke hét versének megzenésítése volt. További műveit — *O Magnum Mysterium, Song of Solomon, Alpha et Omega, Missa angelorum ...* — a Cambridge Voices kamarakórus részére komponálta, melynek maga is tagja. Tallis „Spem in alium”-a mintájára készült legújabb műve, a *Veni Creator Spiritus*, mely a nagy elődéhez hasonlóan szintén negyven szolamú.

Az „Orgonakarzat” rovatban Peter Collins a Walthampstow-i Szt. György-és a Miasszonyunk-templom orgonáinak felépítése során használt orgonaépítészeti megoldásokat írja le.

Boyd Jones „An english accent?” című írása — a szerző egy Champaigne-ban töltött délutánja kapcsán — *John-Paul Buzard amerikai orgonaépítő munkásságát* ismerteti. A Champaigne-ban található Illinois-i Egyetemhez tartozó területen a Buzard cég látja el a karbantartói feladatokat. Így a campus közelében több különböző méretű és stílusú Buzard-orgonát is találni. Ezek közül bővebben három hangszerről olvashatunk: az Istenes Szent János-kápolna, a Southminster Presbyterian Church s az Emmanuel Lutheran Church orgonáiról. Angol „katedrális-stílusban” készült a kápolna orgonája, melynek jellegzetességei közül a cikkíró többek között a kivételesen jó redőnyhatást s a magas szélnyomású *Solo Tuba* regisztert emeli ki. — Wisconsin művét a mester így jellemzi: „amerikai eklektika angol színezettel”. A főmű a pozitív hagyományos helyén, a karzatra függesztve helyezkedik el. Különlegesség a fa Vox Coelestis, melynek két síptestét összeépítették, de a megszólaltatás közös síplábon keresztül történik. (Ez eredetileg Walther Holtkamp Sr. találmánya, neve „Ludwigtone”).

Az „Organo pleno” két további cikke Basil Ramsey és Ian Bell tollából származik. Az előbbi *Noel Manderről*, a Mander-orgonagyár tulajdonosáról emlékezik meg, az utóbbi pedig „Romantikus óriás” címmel Britannia egyik legnagyobb hangszeréről, a *Doncaster Parish Church Schulze-orgonájáról* (1862, 5 manuál, 94 regiszter) és felújításának —egyben tönkretételének— állomásairól ír, mielőbbi szakszerű restaurálást sürgetve. N. Thistlewaithe szerint (Nicholas Thistlewaithe: *The Making of Victorian Organ* — kiadói évszám nélkül) a „Doncaster-orgona” az angol orgonaépítészetre gyakorolt hatása szempontjából a tizenkilencedik század két legjelentősebb hangszerének egyike: „... Schulze munkássága, különösen monumentális doncasteri orgonája, új ideált teremtett” — írja a fent említett szerző. Ez volt a korabeli Anglia második legnagyobb hangszere. Az 1862-es diszpozíció meglepően hasonlít a mai állapotokra. A *Swell* egyes regisztereinek transzmittálása a *Solo*-manuálra 1910-ig megmaradt, melyeket ekkor a *Norman & Beard*-cég hat karakteres, ám stílusidegen regiszterrel helyettesített. A *Solo* második szelepsora a *Swell* szelepszekrényében azonban érintetlenül megmaradt. A másik szokatlan megoldás a *Pedal*-on volt, ahol majdnem mind a tizenhárom sípsort —beleértve az aliquot-változatokat és a mixturákat is— két fekvésben —kombinálva— lehetett kapcsolni, fly módon tehát az összesen huszonöt(!) regiszteres lett. Szerencsére William Sheperdson részletes technikai leírása fennmaradt. Ennek alapján tudjuk, hogy a *Great* és a *Swell* kettős szelepeik miatt barkeremelyűs rásegítéssel működtek. A szélellátást tizenkét, nehezekekkel ellátott ékfűvő biztosította, melynek működtetéséhez négy emberre volt szükség. A „modernizáció” a szélellátás gázmotorral történő átállításával kezdődött 1894-ben. 1910-ben a traktúra pneumatikus, majd 1935-ben elektromos lett és a hangszer új játszóasztalt kapott. A pedál eredeti csúszkaládája helyére 1959-ben „unit”-láda került. — A hangszer a következő szempontok alapján kívánják restaurálni: az eredeti szélellátási rendszert elektromos fűjtatással állítanák vissza; új barkeremelyűket építenének a *Great* és a *Swell* számára; a mechanikus traktúrát a korabeli elvárásoknak megfelelően készítenék el. Helyreállítanák az eredeti Schulze-csúszkaládákat, a hiányzó pedálládát rekonstruálnák. A *Solo*-t az 1862-es állapotra állítanák vissza.

James Deveson „Theodoricus ... WHO?” című cikkében egy titok nyomába ered. Bár *Theodoricus (Derick) Gerarde* nevéhez fűződik a legnagyobb 1600 előtti vokális kéziratgyűjtemény, munkásságáról és életéről keveset tudunk. A Grove-lexikon megalapozatlan bizonyossággal állítja: Derick flamand szerző volt, aki 1540–1580-ig Arundel gróf szolgálatában állt a Surrey-i Nonesuchban. Anthony Milledge szerint nem lehet egyértelműen cáfolni vagy igazolni ezt az állítást. A korabeli németalföldi forrongások ugyanis, melyek nem voltak mentesek a vallási motivációtól, egyes nem katolikus meggyőződésűek kivándorlását eredményezte. A „célország” többek között Anglia volt, ahol — restaurációs kísérleteket nem számítva — az anglikán vallás volt az uralkodó. A szerző működésének színhelye arra enged következtetni, hogy rekuzáns,

azaz a katolikus egyházzal szembehelyezkedő ember lehetett. Mivel Arundel gróf udvarában is ferde szemmel néztek a katolicizmusra, ez igazolni látszik a fent említetteket. — Más feltevések szerint Gerard álnéven írt katolikus zenét, vagy talán nem is volt hivatásos zenész, csak tehetséges amatőr. Műveinek kéziratait, melyek már életében sem voltak széles körben ismertek, csak a British Library Nonesuch Gyűjteménye őrzi. Ezek között az egyházi és világi művek —olasz madrigálok, vallásos szonettek, majdnem 70 dal, és mintegy 90, 4–10 szólamú liturgikus darab— közel egyenlő arányban vannak képviselve. Műveinek nagy része latin, olasz vagy francia nyelvű. Angol szövegű kompozícióiból kiténik, hogy a nyelvvel nehézségei voltak. Művei stilisztikailag is érdekesek: több ízben komponál sokszólamú kórusokat, gyakran 6–10 szólamúakat is, de ezek sosem válnak többkórusossá, fly módon előadásuk során énekescsoportok térbeli szétválasztása nem kivitelezhető. Kontrapunktista tudása Palestrináéhoz hasonlítható. Életművében fejlődés követhető nyomon: a korai darabokban sok a hosszú melizma, azok gyakran antimetrikusak, míg későbbi művei egyre konvencionálisabbak lesznek. Az utóbbiakban egyre nagyobb szerepet kap a felső szólam, egyre inkább tudatos a XVI. sz. végére jellemző, erős alapot adó basszussal alátámasztott harmóniai nyelvezet. *Anthony Milledge* folyamatosan jelenteti meg Gerard műveinek előadói kiadását, melyet majd egy tudományos kiadás követ. Minden kötet részletes előszót tartalmaz az egyes darabokhoz tartozó kritikai megjegyzésekkel és a kiadónál alkalmazott eljárások leírásával. (További információk a kiadásról: *Pandison Music, 2, Laura Court, 187 Headstone Lane, North Harrow, LONDON HA2 6 NR; Tel.: 0181 428 5522*)

Paul Cutts az orosz liturgikus tradíció újjáéledéséről és a *Konevets Quartet* (*Konyevic Kvartett*) történetéről ír. Az énekegyüttes nevét egy hányattatott sorsú kolostorról kapta, melyet Konyevici Szt. Arzén (Arszenyij) alapított 1393-ban. A kolostorsziget, melynek romjai a Ladoga-tó partjához közel, Szentpétervártól nem messze fekszenek, az elmúlt hatszáz évben az orosz kereszténység egyik székhelye volt. Az orosz-svéd háború alatt, 1570-1595 között a szerzetesek elmenekültek, végül a svéd seregek földig rombolták a kolostort. Egy évszázad kellett ahhoz, hogy Nagy Péter helyreállíttassa 1715-ben. 1940-ben a testvéreket Keitele-be (Finnország) evakuálták, nagy vallási jelentősége miatt ezt követően a helység hamarosan eltűnt a hivatalos térképekről. Katonai támaszpont lett, a kápolnákat garázsnek és raktárnak használták. 1990-ben, a szovjet uralom bukása után került a sziget újra az egyházhoz. A szerzetesek vezetője, Nazarij archimandrita, a hagyományos orthodox liturgia újjáélesztéséhez Igor Dmitrijevnek, a Szentpétervári Glinka Kórusiskola diákjának segítségét kérte. Dmitrijev három másik évfolyamtársával együtt rendszeresen énekelt a nagyobb ünnepeken. Ma mintegy 12 szerzetes él a kolostorban. Ők már képesek a liturgiát segítség nélkül is elvégezni. A kvartett pedig önállósult, megtartva eredeti nevét. Repertoárján mind liturgikus, mind világi darabok (a népdaltól a klasszikus irodalmon keresztül az indulókig) szerepelnek.

Áprilisban megjelent CD-jükön az orthodox karácsonyi liturgia jellegzetes tételeit éneklük. (Részletes felvilágosítás.: *David Rees, Manager, Konevets Quartet, 18 Abercrombie Street, London, SW11 2JD Tel/Fax: [+44 171-228-3148]*)

Kecskés Mónika

Ars Organi 45 (1997) szeptember

A német negyedéves orgonás folyóirat őszi száma ismét nagyobb terjedelemben foglalkozik Európa keleti felének orgonatörténetével, ezúttal a Németországon kívüli (illetve attól elszakadt), de egykor főként német kultúrájú területek orgonás emlékeivel, dokumentumaival.

Hubert Unverricht egy —az egyház- és orgonazenei valamint orgonaépítészeti szakirodalomban már a múlt század óta használt— fogalompár, a „boroszlói iskola” vagy „sziléziai iskola” történetét és tartalmát boncolgatja. Az egyházzenei irányzat egyik pillére a boroszlói egyetemen 1815-ben Carl Zelter által elindított egyházzene-oktatás volt. A város Szilézia kulturális valamint katolikus és evangélikus egyházzenei életében —Osztrák-Sziléziát, azaz az északi cseh területeket is beleértve— egészen 1945-ig(!) megőrizte vezető szerepét. Az akkor kényszerűen megszakadt tradíciót napjainkban egy felső-sziléziai intézmény, az oppelni (Opole) egyetem katolikus egyházzenei tanszéke igyekszik feléleszteni.

A szaklap közli Andreas Willschernek az *Österreichisches Orgelforum* 1995/2. számában már publikált írását, mely a századelő szudétánémet orgonakomponistáinak sorsával és jórészt elfeledett munkásságával foglalkozik (ld. szemlénket: *Magyar Egyházzene* IV. 3. sz. 379.).

Franz Metz a bánáti orgonaépítészeti történetét összefoglaló 22 oldalas tanulmánya a térség jelentősebb —főként temesvári— orgonaépítőinek tevékenységét külön-külön is bemutatja. Míg a XVIII. század közepéig a bánáti orgonaépítést a bécsi import jelentette, a század végétől egészen 1945-ig Temesvárott és Aradon megszakítás nélkül működtek orgonaépítő-műhelyek. Az ismert adatokon túl a cikk újdonsággal is szolgál: teljes terjedelmében közli azt a német nyelvű bizonyítványt, melyet „Philipp Joseph König, az alsó-magyarországi szabad királyi város, Sopron orgona- és hangszerkészítője” állított ki 1834-ben „a magyarországi Újaradról érkezett Anton Dangl” részére, aki nála „három év alatt kitanulta az orgonaépítő-művészetet”.

Jan Tomasz Adamus cikkében a sziléziai Waldenburg evangélikus templomában álló *későromantikus orgona* (Schlag & Söhne [Schweidnitz], 1912, op. 924, III/47[45] Schlag & Söhne [Schweidnitz]) *restaurálásáról* olvashatunk. A munkálatokat a sziléziai orgonák kutatására és fenntartására alakult egyesület támogatásából a boroszlói Anton Szydłowski végezte el.